

УДК 572

У. Я. Ханас,

здобувач кафедри історії філософії Львівського національного університету ім. Івана Франка

РЕЛІГІЙНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЛЮДИНУ В СВІТЛІ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ТВОРЧОСТІ М. КОЦЮБИНСЬКОГО)

У статті аналізуються погляди Михайла Коцюбинського на релігію і церкву, їхню роль в духовному житті людини. Вказується на суперечливість цих поглядів, яка була викликана впливом ідей позитивізму екзистенціалізму на філософію письменника.

Ключові слова: Творчість М. Коцюбинського, філософська антропология, релігія, православ'я.

Религиозные представления о человеке в свете философской антропологии (на основе анализа творчества М. Коцюбинского)

В статье анализируются взгляды Михайла Коцюбинского на религию и церковь, их роль в духовной жизни человека. Указывается на противоречивость этих взглядов, которая была вызвана влиянием идей позитивизма и экзистенциализма на философию писателя.

Ключові слова: Творчество М. Коцюбинского, философская антропология, религия, православие.

The Religious Ideas of Human Being in the Light of Philosophical Anthropology (on the base of Mykhaylo Kotsybynskiy works)

The essay reveals Mykhaylo Kotsybynskiy's views on religion and church, their role in a man's spiritual position. It has been pointed out that these views are contradictory, which was determined by the impact of the ideas of positivism and existentialism on the writer's philosophy.

Key words: anthropology, existentialism, philosophy, positivism, contradictory.

Релігійність, як відомо, є одним із ключових понять філософської антропології. Погляди М. Коцюбинського на роль релігії і церкви у становленні і вдосконаленні духовності вивчені і представлені ще не достатньо. Ми можемо говорити принаймі про дві причини цього стану речей. Першою – було поширення у його часи досить потужної філософської течії – позитивізму, який по суті заперечував не тільки класичну філософію, але й релігію, вважаючи, що вони займаються псевдо-

проблемами і є дуже далекими від позитивної науки. Ідеї позитивізму мали значний вплив на багатьох діячів української науки і культури. Не уникнули цього впливу і ряд українських письменників – М. Коцюбинський та його сучасники. Чомусь серед літераторів було не модно говорити щось добре про релігію і церкву. Тому багатьох письменників як революціонерів і демократів в радянський період зараховували до противників «релігійного мракобісся», називали їх атеїстами та антиклерикалами. Другою причиною була і сама епістолярна спадщина М. Коцюбинського. В деяких листах письменник дуже виразно заявляє про своє ставлення до релігії. Так, у листі до Михайла Мочульського від 28 січня 1906 р. він пише: «В одному селі я познайомився з п'яницею-священником, дуже розумною людиною, і він дозволив мені брати книжки з його надзвичайно багатой бібліотеки, де я натрапив межи іншим, на твори Л. Фейербаха (закордонні видання), і його «homo homini deus» зробило на мене великий вплив та похитало мої релігійні погляди, розбиті вкінці бесідами та безконечними суперечками з старшими товаришами, яких я завжди мав чимало, бо любив товариство і шукав його. Твори Фур'є (з тої ж бібліотеки) зродили в мені знов симпатії до соціалізму» [5, с. 48–49]. А в листі до Богдана Лепкого від 11 грудня 1906 р. письменник стає ще більш радикальнішим у висловлюваннях щодо свого ставлення до релігії. Там він, зокрема, пише, що, маючи 12 – 13 років під впливом творів Марка Вовчка і Шевченка, зробився цілком свідомим українцем. «Сей період життя найбільш для мене важливий, бо взагалі тоді відбувся найбільший перелом у моїм світогляді. З надто релігійної дитини я став атеїстом (начитавшись Фейербаха), а відтак соціалістом» [5, с. 67]. Ми не маємо права не вірити самому авторові цих листів, якби не той факт, що видання творів письменника «Науковою думкою» у 70 – 80 рр. було без купюр, особливо у листуванні Коцюбинського з рідними і близькими. С. Єфремов звернув увагу на лист письменника до дружини з лікарні, в якому він описує про своє життя. В цьому листі М. Коцюбинський прямо заявляє, що він молиться до Бога. Сергій Єфремов, зокрема, пише: «Люблячи життя, він (Коцюбинський), проте, не міг до нього приліпитись, як, ненавидячи усе темне, всяку містику, не міг разом з тим позбутися потреби молитися, навіть у найзвичайнісінькому розумінні цього слова. Тут була, може, суперечність у його вдачі, а може не було її. Може, й тут він був тільки тим, яким почував себе скрізь і завжди – самотним, вічним аналітиком...» [1, с. 254]. Можна припустити, що у М. Коцюбинського відбулася еволюція світогляду. Адже він сам писав, що був дуже релігійною дитиною, пізніше його релігійні погляди похитнулися, а в кінці життя він знову

повернувся до Бога. Однак його навернення не зовсім чітко засвідчено у його творах та спогадах його сучасників. Найкращим свідченням поглядів на релігію та її роль у житті людини подано в його творах

Як вже вказувалось, деякі дослідники творчості М. Коцюбинського наголошували на його атеїзмі, зазначали, що він був послідовним борцем за утвердження матеріалістичного світогляду. Нам видається, що така оцінка його філософських поглядів не зовсім правильна. Справді, в його творчості можна виявити радше антиклерикальні мотиви, висміювання марновірства і забобонів. Але «полум'яним» атеїстом М. Коцюбинський не був. Він, як і його сучасники І. Франко, Л. Українка, П. Грабовський, ніколи не виступали проти віри в Бога. І перш за все розуміли Творця як всесвітній Розум і Добро.

А порушення моральних почуттів самими людьми вважалося і їхнім покаранням. Бог визнавався зосередженням Справедливості. Показовим у цьому плані можна назвати принаймні деякі оповідання М. Коцюбинського на дитячу тематику, зокрема «Маленький грішник», «Харитя», «Ялинка». В першому з них малий хлопчина-сирота росте без батька. Замість того, аби допомагати своїй матері, він виривається на вулицю, підпадає під вплив поганих товаришів, бешкетує, прикидається жебраком і просить милостиню, одного разу навіть робить ганебний вчинок – викрадає нажебране в сліпого каліки. А коли з його матір'ю справді трапляється біда, він відчуває глибокі докори совісті: «То десь Бог покарав мене: нащо було обдурювати усіх, просячи для слабої неньки? Нащо було казати, що я сирітка?.. От тепер Бог і дав так... А все той Гаврилко: недобрий він хлопець, він мене на все підводив... Ні, то я недобрий, що слухався Гаврилка: не вибачить мені Бог, не вибачить...» [2, с. 154]. Це зізнання маленького грішника звучить обнадійливо і виникає сподівання, що в майбутньому хлопчина стане доброю людиною і йому вдасться через власний гріх подолати зло.

Дещо в іншій манері написано оповідання «Харитя». Дівчина напівсирота перейнялась хворобою своєї матінки. Все, що можна їй робити по домашньому господарству, вона виконує залюбки. Маленька Харитя, думаючи про холодну і голодну зиму, наважується взяти серп і нажати жита, яке ось-ось осиплеться, але їй це не вдається. Добрі люди, знаючи і люблячи Харитю, допомагають їй забезпечитись врожаєм. Тай її мати-вдова незабаром одужує. Харитя – щаслива, вона радісно промовляє до матері: «Хіба я не казала Вам, матінко, що добрий Бог дасть вам здоров'я і pomoже зібрати хліб».

Релігійна свідомість, на думку М. Коцюбинського, має важливе значення для виховання самої дитини, вона стримує її від негідних вчинків,

вселяє віру у добро і справедливість, рятує їх від життєвських небезпек, вдосконалює їх як особистостей, вказує їх шлях у майбутнє. Це підтверджує і ще одне оповідання – «Ялинка». Герой цього оповідання Василько має завезти ялинку до пана на різдвяні свята. На зимовій дорозі його чекає багато неприємностей. Завірюха, що несподівано почалася, привела до того, що Василько заблудився в лісі, він міг замерзнути, його могли розтерзати вовки. Василько, здавалося, вже втратив останню надію на порятунок. Але нашому герою допомагає хрест, який вдалося побачити Василькові у тій лісовій темряві. Цей хрест врятував хлопця, вивівши його на дорогу до сусіднього села, де проживав його дядько. На це звернула увагу дослідниця творчості М. Коцюбинського Катріна Хаддад [6, с. 13].

Звичайно, Коцюбинського можна назвати антиклерикалом. Служителі культу виступають у його творах переважно як негативні персонажі, що більше дбають про зиск із своєї роботи, ніж думають про спасіння душ своєї пастви. Це стосується не тільки православного духовництва, але й мусульманського. Так, в оповіданні «Під мінаретами» вільнодумець Руستم наслідують критикувати служителя культу у п'єсі, яку він поставив у місті. Глядачів спектаклю «найбільше хвилювало те, що в п'єсі осміяний був мулла, темний визискувач народу, який цілком не розуміє духу ісламу та дбає тільки про свій «закят» – десятину. Усі відразу пізнали в ньому відомого в городі впливового муллу Ібрагіма» [3, с. 213]. В такому ж руслі зображуються і православні попи, які стали далекими від істинної віри і стали винуватцями падіння моралі у суспільстві. Про це можемо судити хоча б з оповідання «П'ятизлотник». Герої цього оповідання – люди дуже побожні. Письменник яскраво описує релігійні почуття віруючих. Мова тут не йде про якусь забобонність, забитість чи неуцтво. Релігія як зв'язок людини з Богом приносить велику наснагу людям, вона облагороджує їх, робить їх добрішими. Про почуття героїні твору Хими в церкві читаємо: «Золото на образах та ризах у батюшки, палаючі свічки, синій дим ладану, що виповнює вівтар та хмарою літає по церкві, співи, шептання молитов навкруги – все те робить дивне враження на Химу: вона чує, як її серце м'якне, мов той віск палаючої свічки... Старечі вуста непомітно ворухаться, з повного ущерть серця раз у раз вириваються глибокі зітхання...» [2, с. 105]. Власне з цієї побожності і скористався «батюшка», виманивши від них останній сімейний скарб – монету в розмірі п'яти злотих. В своїй проповіді він зумів викликати співчуття до голодуючих, що бідні селяни кинули у скриньку гроші, які, як можемо зробити висновок з кінцівки твору, підуть в попівську кишеню, а не для потреб голодуючим. Герої Коцюбинського – справжні християни. Вони переймаються горем і бідою чужих, але ближніх їм лю-

дей. «Хома не знав, у яких се сторонах голодують люди, якої вони віри, якою мовою говорять, він лиш чув, що вони голодні, і йому ввижалася сила голодних, змарнілих, сумних людей, що з туги та голоду мало не гавкають, як пси, і нізвідки поради немає бідолашним...» [2, с. 112]. Зовсім інакше, навіть цинічно звучать слова «батюшки», котрий глянувши на гроші з карнавки і побачивши між мідяками срібний п'ятизлотник, сказав, що не сподівався, що серед його парафіян є такі багаті люди.

Такими ж релігійними і глибоко віруючими змальовуються у М. Коцюбинського і мусульмани. Так, у творі «Під мінаретами» описана радість вірних, викликана молитвою у мечеті. «Гу-у – з десятків грудей вихопився радісний покрик. Гу-у! Один! Ти один, Боже, великий Боже, даєш лік там, де вже ніхто помогти не зможе... Душею й тілом прагну сказати, що ти один! Г-у-у!.. Дика радість хапає за серце... Абібула чує, як нові сили, великі, незміряні, ввіляла та пісня у його члени. Всі вони скачуть, радіють, усі славлять Бога... Плигає тіло в шалених рухах, хвилюють груди, і скаче голова, залита потом, а крізь заплющені очі він бачить небо, усе в огнях, бачить троянди, червоні гранати, білі лілеї... Горять...цвітуть... літають... Цілий дощ цвітів... Ллють пахощі в груди... Трудно так дихати... Він уже не може співати, він ледве встигає за всіма...» [3, с. 203–204].

Зате монастирі, що мали б бути осередком духовності і побожності, змальовуються письменником вкрай негативно. М. Коцюбинський мав специфічний досвід спілкування з ченцями. Його романтична природа, прагнення пізнати душу ченця, його віру вела його до монастиря. Як засвідчує його листування, письменник мав велике бажання на якийсь час пожити у цьому духовному закладі, навіть прийняти схиму. Це було йому потрібно не тільки для того, щоби розібратися в собі самому, провести свій психоаналіз, але й написати якийсь художній твір на цю тему. Але цього здійснити М. Коцюбинському не вдалося. Перше зіткнення письменника з монастирським життям залишило вкрай негативний слід у його душі. Про це засвідчують його листи до дружини: «Бруд і тут страшенний. (Мимохіть згадав я «Лурд» Золя, про який ти мені оповідала). Не можна було довго пробути там: гидко. На дворі лезать мов сонні мухи, черці. Але вони лиш здаються сонними. Доволі зачепити їх – і вони зараз розворушаться і вони почнуть викладати хатне сміття. Сплітки тут, сварки, заздрість. І ігумен дурень, і економ шахрай – і послухаєш, кожен з «братів» злодій і розбійник. Моральна внутрішня неохайність доповнює картину неохайності знадвірної. Серед розкішної чистої природи – монастир з його «братією», святощами та забобонами – здається якоюсь гидкою плямою, смердючою купою гною» [4, с. 96]. Але не всіх послушників зіпсував монастир. Навіть по-

кинувши його, колишні сестри новели «У грішний світ» залишаються віруючими, душевно-духовними людьми: «Сестра Юстина була приби-та. Не мала сили нічого забути. Вона не забула своєї келії, тісної та ти-хої, як домовина... вечірніх тіней, тремтячих від світла лампадки... , ма-лого віконця, яке містило в собі високі гори, і чисте небо, і ясне сонце... прекрасний світ божий.. Її душа не могла раптом порвати побожних мелодій, чистих і гарних, як янгольські хори. Забути солодкі молитви на кам'яному помості в кутку темної церкви... Чорних сестричок, що йдуть рядами... Усього того, до чого звикла» [3, с. 190].

Але не всі зображувані М. Коцюбинським служителі культу – здир-ники і бездушні люди. Є серед них і інтелігентні, ерудовані, культур-ні особистості. Серед них згадуваний вже панотець, бібліотекою якого користувався письменник. З великою симпатією відгукується М. Ко-цюбинський про ченця, якого зустрів в Криму. У наступному листі до дружини М. Коцюбинський пише: «На чай вечірній запрохав я того чер-ця, що стрів мене українським привітанням. Отець Левко розказав свою біографію. Він попович з Київщини, з Черкас. По смерті батька дадено його на 12 році до монастиря, де він прожив 50 літ! Себто не в одному монастирі, а в різних. Бачив багато кривди та лиха, знає дуже добре, що в монастирі не спасаються, а ведуть розпутне життя, що монастир – зло, а проте, проживши ченцем до старості, звик вже, та й де шукати другої посади? Ченців не любить. Він поет і індивідуаліст. Любить ліс. З ченцями не їсть, а сам собі готує страву, що-небудь смачніше, а то й скороминку, як признався. Симпатична людина, і я дуже жалкую, що не міг ближче познайомитися з ним...» [4, с. 98]. Письменник змальовує служителів культу як людей звичайних, яким ніщо людське не є чужим. Таким виглядає піп з повісті М. Коцюбинського «На віру». Жити з кимсь на віру означало жити без благословення церкви, без церковного шлю-бу. Життєва драма героїв цієї повісті склалася так, що шлюб її героїв Гната і Олександри був нещасливий, його укладання не ґрунтувалось на взаємній любові. Це було великою помилкою молодих людей, яким дорого довелось за неї заплатити. Гнат покидає свою нелюбу дружини і йде жити на віру до коханої ним Насті. Церква та людський поговорі засуджують вчинок Гната. Молодих людей викликають на розмову до священика. Отець Іполит – батько п'яти дітей намагаються врозумити порушників «громадського» порядку, але добре розуміє, що його таке «виховання» пастви є швидше всього формальністю. Він добре розу-міє, що це не поодинокий випадок, якому зарадити неможливо. Ця «ви-ховна» розмова закінчилася, так і не почавшись. У авторській примітці до російського перекладу цієї повісті М. Коцюбинський зазначав, що в

багатьох регіонах України зафіксовані випадки, коли люди «живуть на віру». Причини такого співжиття різні. Буває так, що церковні перешкоди заважають легалізації шлюбу, а економічні обставини змушують до спільного життя. Так, наприклад, селянин, що поховав трьох жінок, для підтримки господарства, для збереження сімейного життя, до якого він звик, шукає собі подругу і знаходить її в особі вдови, що також поховала трьох чоловіків, або в особі жінки, яку покинув чоловік. В молодших людей причиною вступу в цивільний шлюб часто буває невдале одруження, неможливість вжитися з чоловіком, або жінкою, при тому що з'являється хтось інший. Контингент тих, що живуть на віру з жіночого боку поповнюється в значній мірі «покритками», які хотіли б як-небудь прилаштуватися, а з чоловічого – зайшлим людом, який, можливо, залишив свою сім'ю в себе на батьківщині. Разом з тим письменник зазначає, що попри поширеність описуваного ним явища йому не доводилось зустрічати або чути про цивільне співжиття між неодруженою молоддю [2, с. 335]. Селянська філософія життя, розуміння того, що людина народилася для щастя, яке пов'язане з духовністю як найбільшим добром виявляється у своєрідних роздумах героїв повісті щодо життя «на віру»: «Хто з вас сміятиметься, з чого? Таж ви не повія яка, вибачайте на слові, адже вам не пусте в голові, не розпуса! Адже сидять на віру і Микола Козачишин, і Іван Бондар, і Олена Сидорчука, а Андрій Муржак вже дев'ятий рік сидить з Марією... і ніхто з їх не сміється, всі поважають як людей. Лучиться okazія яка – запрошують, частують їх; вони в себе приймають, як бог приказав. Тут кожне бачитиме, що звела нас до купи неминуча потреба, що живете ви на віру, бо піп не звінчав вчетверте! Правда, єсть такі, що сходяться з розпусти, але ледачому ледачий і кінець: нажене через який там час чоловік, та й повіється знов шукати чоловіка на два дні... А що вже наглузуються, закепкуються та на ганьбляться – про те сама знає... Буває й таке, що з великих любовців, з кохання того йдуть сидіти на віру, бо звінчатися не можна: чи вона чоловіка має, чи він жінку покинув. І се погано, але все-таки якось інше, все-таки чоловік має вагу на теє кохання шире. Старі таки геть противляться сьому, бо перш сього не було, вони не звикли до сього; але молодіж інакше вже дивиться на се діло: «Як сидять, – каже, – на віру, то чоловік жінку більш любить та жалує, бо вона його може повсякчас покинути»... Або: «Все одно, – каже – чи звінчав піп, чи не звінчав, аби кохалися...» [2, с. 65]. Наслухавшись таких роздумів людей старших, досвідченіших, Гнат вирішує жити на віру з коханою жінкою і будувати своє сімейне щастя в супереч звиклим звичаям і церковним заборонам.. Однак його мріям не вдалось здійснитися. У боротьбі за свою долю він йде на злочин і потра-

пляє на каторгу. Важко сказати, чи була то кара за переступ церковних канонів, чи особиста нещасна доля, чи порушення того життєвого принципу, коли даєш серцю волю, воно заведе тебе в неволю.

Не менші колізії, пов'язані з проблемами розуміння і відчуття духовності зображені М. Коцюбинським в творі «Лялечка». Головна героїня твору Раїса Левицькі – тридцятирічна самотня жінка. Вона працює вчителькою на селі. Маючи поступові погляди на освіту народу, на суспільний прогрес, вона рішуче виступає проти втручання церкви в освітню справу. В неї виникає конфлікт із сільським священником, який забажав взяти під свій контроль роботу вчительки в справі виховання дітей. Згодом вона була вимушена переїхати на роботу в інше село. Але уникнути їй співпраці з іншим служителем культу не вдалося. Швидше, навпаки. З поступовою людиною, яка у свій час захоплювалася творами Л. Фейербаха, вона стає глибокою віруючою. М. Коцюбинському вдалося показати глибокий драматизм молодій самотній вчительки, яка в товаристві отця Василя та його сім'ї відчула себе комусь потрібною, пережила усі принади сімейного затишку і разом з тим глибоке розчарування від того, що її надії залишилися нездійсненими.

На самому початку свого перебування у новому селі Раїса не поспішала нав'язувати якісь особливі контакти із священником, її попередні конфлікти породили відразу до такого типу людей. Але отець Василь був не подібний на тих попів, з якими зводила доля Раїсу раніше. Його духовний сервіс не був нав'язливий. Доля цієї людини склалася таким чином, що він рано став вдівцем. Єдиною його радістю була його дочка, що залишилася без матері. До нової вчительки він проникся симпатією. Дружні взаємини цих вже немолодих людей привели до того, що Раїса змінила свої на релігію і церкву. Власне у зв'язку з Богом вона відчувала велику насолоду для душі і тіла. Часто, залишаючись на одинці з собою, вона «згадувала той радісний трепет, з яким приступала вона, дівчинкою, до причастя, або тепла, солодка, до млості приємна молитва віруючого серця». Раніш вона ніколи б не могла повірити, що така проста, звичайна річ, як піст, якій вона не надавала досі жодного значення, може бути джерелом втіхи. Підчас посту вона худла та бліда, чуючись ослабленою і від важкої праці в школі відчувала велику насолоду. Адже стриманість та дисципліна піднімала її дух і тіло.

Не меншу насолоду надавали їй ранні служби. На них Раїса перебирала в молитви, в яких вона відчувала високу поезію. «Раїса перша підходила цілувати хрест. З солодким стисканням серця, з трепетом побожності припадала вона устами не тільки до холодного металу, але до м'якої руки о. Василя, наче з тим поцілунком переходила в її тіло благодать божа... Погідною й тихою верталась Раїса з церкви. Тіло її робилось

таким легким, наче вона зразу схудла, спина трохи мліла, віддих ставав вільнішим, вона сиділа у своїй скромній світличці, застеляла стіл скатіркою і заживала проскурку, се пречисте тіло боже, з таким настроєм немов святний день далекого дитинства кидав на неї свою тінь» [3, с. 82]. Вона дійсно мало що згадувати. Її батька скромний сільський дяк дуже любив свою донечку. Він намагався, незважаючи на свою бідність, дати своїй дитині освіту, одягати її не гірше ніж були одягнені її ровесниці-попівни. Давав їй можливість відвідувати храми, празники та інші забави, де б вона могла познайомитися і гідно вийти заміж за достойного жениха. Але всі побажання і надії батька не справджувалися, а особисте життя не складалося. Зустріч з о. Василем вона сприйняла як Божий дар. «Опріч того, він їй подобався. На її погляд він був гарний; од його високого чола біла чесність і шляхетність, сірі очі променіли щирістю, освічували тихим світлом ціле обличчя. І він був нещасний, лишившись так рано удівцем. Раїса чула часом у серці певну ніжність, якесь материнне почуття до цього знівеченого життя» [3, с. 78]. Та і Раїса не була байдужою до цієї людини, яка оточила її увагою і турботою, ввела її в коло своєї сім'ї. Раїса настільки прив'язалась до о. Василя, що почала поводити себе, у кращому випадку, як його опікунка. Вона рішуче боролася проти його шкідливих звичок – таких, скажімо, як прикладання до чарки, виправляла складені ним проповіді і настоювала на цих правках. Раїса хотіла бути в його житті першою і керувати ним у всьому. За природою своєю вона була максималісткою і будь-яке заперечення своїх настанов сприймала боляче. Власне привязанність Раїси, її нав'язливість привела на охолодження їхніх стосунків. І це привело до ще більших страждань Раїси. «Вона черпала сили у тій покорі, знаходила в ній терпку насолоду, високу поезію. Грубі вибрики о. Василя Раїса приймала за об'яв енергії та непохитної волі, а його неухвалне, нерівне і часом згідне поводження з нею пояснювала собі тим, що о. Василь живе вищими інтересами і йому трудно звертати увагу на дрібниці. І вона залюбки приносила в дар незвичайній людині своє серце і свою покору, як її навчив той, що лишив на її серці теплий слід руки. То був Христос, напевне Христос. І вона чула, що любить його. Вона йому молилась. В тиші й самотині вела з ним солодкі бесіди. І він розумів її» [3, с. 86–87].

Своїми творами М. Коцюбинський показав, що такі поняття як духовність, релігійність не можна сприймати однозначно. Наповнення їх різним змістом залежить від людей та життєвих обставин, у які вони потрапляють. Він ніколи не сумнівався в тому, що людину як особистість духовність вдосконалює, робить її людянішою, сприяє вірі на краще життя. Власне, з духовністю найбільш виразно проявляються гуманістичні

ідеали, до яких постійно спрямовується людська діяльність. Вдосконаленню людини сприяє також і релігійність. Її розуміння подається мислителем в якійсь мірі амбівалентно. М. Коцюбинський виразно доводить, що релігійність дуже часто пов'язується з марновірством, фанатизмом, закостенілістю, а відтак може привести до негативних наслідків, які руйнують людську екзистенцію. Служителі культу зображуються ним як звичайні люди, яким ніщо людське не є чужим. Вони можуть бути, з одного боку, добрими, шляхетними, розумними, а з другого – втрачати кращі людські риси і не виконувати свій свяченичий обов'язок. А істинна релігія, яка притаманна глибоко віруючим людям вдосконалює людину, робить її кращою, співчутливою до людського горя і біди, готовність її ставати на допомогу потребуючим. Логіка міркувань письменника над проблемами релігійності приводить до висновку, що «зв'язок людини з Богом» є складним психоаналітичним явищем, над яким потрібно постійно думати. Якійсь однозначності, закостенілості тут не має бути місця. Якщо навіть служителі культу можуть помилятися, то що вже можна говорити про простих людей. Може траплятися і таке, коли людина в силу різних обставин живе не за церковними канонами, вона може виконувати покладені на неї Церквою дві головні заповіді любові: любити Бога всім серцем, всією душею, всією силою, всіма мислями і любити ближнього свого, як себе самого. М. Коцюбинський вважає, що не тільки служителі культу, але прості люди не завжди добре розуміють заповіді Господні і по різному їх трактують, часто на свою ж користь, але він не сумнівається і тому, що релігія як правило є одним із атрибутів людської екзистенції, що вона супроводжує її на протязі всього її життя, що у ній людина знаходить спокій і розраду, віру і надію на краще. Тому релігійність є однією з основних категорій антропологізму у духовній спадщині людства.

Список використаних джерел та літератури

1. Євфремов С. Вибране: статті, наукові розвідки. Монографія. – К. : Наукова думка, 2002. – С. 254.
2. Коцюбинський М. Твори в семи томах. – Т. 1. – Київ : Наукова думка, 1973–1975.
3. Коцюбинський М. Твори в семи томах. – Т. 2. – Київ : Наукова думка, 1973–1975.
4. Коцюбинський М. Твори в семи томах. – Т. 5. – Київ : Наукова думка, 1973–1975.
5. Коцюбинський М. Твори в семи томах. – Т. 6. – Київ : Наукова думка, 1973–1975.
6. Хаддад К.А. Екзистенційний дискурс у творчості Михайла Коцюбинського: авт. дис. – Харків, 2004. – С. 13.